

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

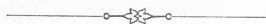
FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel III.

Runerne for **g**, **w**, **p**, **e**, **ŋ**, **o** og **d** er faldne bort i den kortere, særlig nordiske Runerække. Derfor er disse Runers nordiske Navne ikke bevarede, og ved dem har vi Navnene kun i angelsaksisk Form og som de gotiske Navne paa de tilsvarende Bogstaver i Ulfilas Skrift, der i Salzburg-Hskr. er gjengivne af en høitysk Skriver. (Om Navnet paa **ŋ**, hvilken Rune ogsaa er faldt bort i den kortere nordiske Runerække, se Kap. IV.)

Navnet paa Runen for **g** (Rune 7) var i Ags. *gyfu* Stephens 5, *geofu* Stephens 8, *gifu* Stephens 9. Stephens 4 har *geuo*; jfr. om denne Form v. Grienberger, Arkiv XV S. 30. Navnet er i Form identisk med det ags. Hunkjønssord, som betyder »Gave«. I det ags. Runedigt er Runenavnet opfattet som dette Ord.

Det gotiske Navn for Bogstaven *g* er af den høityske Skriver i Salzburg-Hskr. skrevet *geuua*. Dette vilde i Ulfilas Skriftform hede *giba*. Dette er det gotiske Ord, som svarer til ags. *gifu* »Gave«¹⁾.

Vi tør formode, at Navnet paa Runen for **g** i den længere nordiske Række har været det Ord for »Gave«, som har svaret til ags. *gifu*, oldn. *gjof*, got. *giba*. Jeg formoder, at vi har dette Ord med Betydning »Gave« paa Brakteat Nr. 30 Stephens skrevet **gwu** (saaledes læser jeg, ikke **gbu**), her i Akkusativ. Det maa

---

¹⁾ Om Formen *geuua* hos den tyske Skriver jfr. v. Grienberger, Beitr. XXI S. 202 f.

tænkes udtalt *giwu. Denne Brakteat-Indskrift haaber jeg senere at skulle kunne tolke i dens Helhed¹⁾.

Navnet paa Runen for *w* (Rune 8) skrives hos Angelsakserne *wyn* Stephens 8, *wyn* Stephens 13, *wen* Stephens 5 og 9. Nogle nyere Sprogmand har med urette opført som ags. Runenavn *wén* med langt *e*. Sideformen *wyn* viser, at *wen* har kort *e*. Ordet betyder i Ags. »Fryd«. *wen* synes egentlig at være en kentisk Form for *wyn*. I det ags. Runedigt (hvor Navneformen *wen* er sat ind med anden Haand) skal læses (ikke: *Wén ne brúceþ*, men):

*Wynne*²⁾ *brúceþ*,   *þe can wéana lýt*,
sáres and sorga,   *and him sylfa hæfþ*
blád and blisse   *and éac byrga geniht*.

»Den nyder Fryd, som kjender lidet af Ulykker, af Smerte og Sorger og som selv har Lykke og Glæde og tillige nok af Hjælpemidler(?)³⁾«.

I den ags. Digtning forekommer flere Gange Runetegnet *Þ* som Betegnelse for Ordet *wyn*; se Bosworth-Toller under Ordet *wyn*; Sievers anf. Sted. Jfr. ogsaa v. Grienberger, Arkiv XV S. 9.

Laant fra Angelsaksisk er det islandske Navn paa Bogstaven *v* i latinsk Bogskrift *vend*, Sn. Edda ed. AM. II 400³² (hvoraf *vindandi* Sn. Edda II 134, d. e. »Anvendelse af *v*«). Den islandske Form *vend* forudsætter en ags. Form *wenn* med kort *e*.

Det gotiske Navn paa Bogstaven *w* er i Salzburg-Hskr. *wuinne*.

Det gotiske Ord har i Ulfilas Skriftform været *winja*, som betyder »Græsgang (*vouir*)«⁴⁾. Dette *winja* svarer til oldnordisk *vin* »Græsgang, Græsland«, navnlig i Stedsnavne, til oht. *wuinne* »pastum«, mht. i Udtrykkene *wunn und waid*, *wun oder waid* »Græsland«. Oht. *wunna*, *wunni*, mht. *wunne*, *wünne* betyder tillige som nht. *Wonne* og ags. *wyn* »Fryd«. Oht. *wunna* og ags. *wyn* (af Stamme **wunjo-*) staar i Aflydsforhold til got. *winja*.

I Salzburg-Hskr.'s Form *wuinne* er, som v. Grienberger (Beitr. XXI S. 217 f.) har udviklet, det sluttende *e* opstaaet af *a* saaledes, at got. *winja* gik over til *winjü ved Indflydelse af *j* paa den følgende Vokal. Jfr. f. Eks. i et gotisk Dokument fra Neapel fra Aar 551 *Sunjaifriþas* og sammesteds som latinsk Form *Suniefriðus*. Den gotiske Form *winjü er saa ved Indflydelse fra Skriversens høityske Sprogform bleven til *wuinne*.

Den oprindelige Betydning af Runenavnet *winja har altsaa i den ældste germanske Runeskrift vistnok været »Græsgang, Græsland«. I Ags. er Runenavnet, efterat Ordets Betydning som »Græsgang« der var bleven forældet, omtydet, saa at Runenavnet *wyn* i Ags. opfattes som det Ord, der betyder »Fryd«.

- 1) Derimod paa Brakteat Nr. 57 Stephens forstaar jeg *gibu* heller som Præsens Indik. 1ste Person Ental »jeg giver« end med Löffler som Substantiv.
- 2) En Sprogform *wenne* (*brúceþ* o. s. v.) vilde give samme Mening. Rettelsen er foreslaet af Grein, Sprachschatz I S. 145, Bate, Månadsbl. 1886 S. 53 og af Sievers, Anglia XIII S. 3 f.
- 3) Jfr. Bate, Månadsblad 1886 S. 51 ff.
- 4) Saaledes rigtig Munch (S. 15), Zacher og v. Grienberger. Kirchhoff har med urette opfattet *wuinne* i Salzburg-Hskr. som got. *winna* »Lidelse (*πάθος*)«.

Det tør formodes, at Navnet paa Runen for **w** i den længere nordiske Række har været *winju, hvilken Form lydret vil svare til historisk oldnorsk *vin* og til got. *winja*.

Navnet paa Runen for **p** (Rune 14) skrives hos Angelsakserne *peorþ* Stephens 5 og 9; *peorð* Stephens 8. Skrivemaaden *pert* Stephens 4 forudsætter den northumbriske Form *perth, jfr. v. Grienberger, Arkiv XV S. 33. Det ags. Runedigt forklarer dette Navns Betydning saaledes:

(*Peorþ*) *biþ symble plega and hleahtor*
wlancum . . . . , þær wigan sittar
on béorsele blíþe atsomne.

»*Peorþ* er jævnlig Spil og Latter for de stolte Mænd . . . . , hvor Kjæmper sidder i Olsalen glade tilsammen«¹⁾.

Ordet *peorþ* forekommer i Ags. ikke uden som Runenavn, bortset fra det nævnte Sted af det ags. Runedigt. Dette Digts Forklaring lader os ikke se Ordets Betydning med Sikkerhed, og flere forskellige Formodninger har derom været fremsatte²⁾.

Af det ags. Runedigts Forklaring maa vi slutte, at *peorþ* betegnede noget, som jævnlig var forbundet med Spil og Latter og som kom til Anvendelse, naar Mændene sad bænkede i Hallen ved Drikken. I et følgende Afsnit skal jeg søge at bestemme, hvad dette var.

Gotisk Navn paa Bogstaven *p* er i Salzburg-Hskr. *pertra*. Heraf maa vi slutte, at det gotiske Runenavn har været *perþra.

Forholdet mellem got. *perþra og northumbr. *perþ, vestsaks. *peorþ* er vel snarest at opfatte saaledes, at andet *r* er svundet i Ags. ved Dissimilation. Dog kunde det være muligt, at ags. *peorþ* var dannet ved et Suffiks *-þō*, medens got. *perþra synes at indeholde en Afledningsendelse *-þrō*. Ensartet er Forholdet mellem det ags. Runenavn *cweorþ* og det gotiske Bogstavnavn i Salzburg-Hskr. *quertra*; se i det følgende. Forskjellige Afledningsendelser maa antages ved Forholdet af got. *maurþr*, ags. *morþor* til ags. *morþ*, oldn. *morð*, ved oldn. *norðr* ved Siden af *norð*, og lign.

Af et til ags. *peorþ* og got. *perþra svarende nordisk Ord er intet Spor bevaret. Derfor vil jeg ikke fremsætte nogen Formodning om, hvilket Navn Runen for **p** har havt i den længere nordiske Række.

1) Efter *wlancum* mangler noget. Grein indsætter *on middum* „i Midten“, Rieger *on wingedrince* „ved Vindrikken“, v. Grienberger (Beitr. XXI S. 212) *werum* „Mænd“, hvilket giver god Mening, men strider mod Metret. *dryhtgumum* vilde passe; men der er mange andre Muligheder.

2) Se bl. a. Kirchhoff S. 39 f., Zacher S. 7 ff., v. Grienberger, Beitr. XXI S. 210 ff. Den fra Menings Side rimeligste af disse Forklaringer giver J. Grimm's Sammenstilling med persisk *ferz*, Benævnelsen paa den anden Schakfigur, som forestiller Feltherren, der staar ved Siden af Kongen, hvoraf fransk *vierge*. Men historisk synes denne Forklaring ikke holdbar. v. Grienbergers Forklaring som „Gurgel“ finder jeg fra Menings Side utilstedelig.

Navnet paa Runen for **e** (Rune 19) er hos Angelsakserne *eh*, saaledes Stephens 5 og 8. Navnet betyder i Ags. »Hest«, og saaledes er det opfattet i det ags. Runedigt. Ordet *eh* »Hest« er samme Ord som oldn. *jór*, oldsaks. *ehu*, got. bevaret som første Led *aihwa-* i *aihwatundi* »Tjørn (*βάρος*)«. Jeg finder en Cas. obl. af samme Ord i de to sidste Runer paa Brakteat Nr. 30, hvis Indskrift synes mig erulisk. Jeg læser her **eh** og holder dette for grafisk forkortet i Ordets Slutning. Om denne Brakteat skal tales mere i det følgende.

Runen for **e** har vel i den længere nordiske Runerække engang havt Navnet **ehwaz*, d. e. det Ord, som havde Betydningen »Hest« og som i sin Form har svaret til ags. *eh*, historisk oldn. *jór*, got. **aihus*. Men Runens urnordiske Navn er ikke nu bevaret. Jeg skal her ikke gaa ind paa de Forandringer, gennem hvilke Ordformen **ehwaz* i Oldnorsk siden blev til *jór*.

Det gotiske Navn paa Bogstaven *e* i Salzburg-Hskr. er *eyz*. Til det ags. Runenavn *eh* skulde regelret svare got. **aihus* i Ulfilas Sprogform. Formen *eyz* i Salzburg-Hskr. som Navn paa *e* viser, at Opfinderen af Runenavnene ikke har brugt *ai* saaledes som Ulfila til Betegnelse af en kort (aaben) *e*-Lyd, men at Runen for **e** har betegnet den korte Vokal *e* (vistnok ogsaa den lange)¹⁾.

Til got. *hw* svarer i Salzburg-Hskr. *uu* i *uuaer* som Navn paa Ulfilas Bogstav for *hw*. Man skulde derfor som en til ags. *eh* svarende Form vente i Salzburg-Hskr. **euwz*. Men Betegnelsen *uu* for *w*, som Skriveren efter høitysk Skrivemaade bruger, forekommer i Salzburg-Hskr. kun foran Vokaler. En Form **euwz* med Betydning af **ewz* vilde stride mod det høityske Sprogs Eiendommelighed, og derfor har vel Skriveren ikke skrevet saa.

I *enguz* er skrevet *u* mellem Konsonanter sandsynlig for *w*. Men naar Skriveren til Betegnelse af **ews* ikke har sat **euz*, saa er Grunden vel den, at *eu* her snarest maatte læses som Tvelyd. Nu kjender Skriveren den gotiske Betegnelse af *w* ved *y*, da *y* hos ham staar som Lydværdi foran *uwinne*. Denne Betegnelse *y* for *w* har han derfor bibeholdt fra Gotisk ved Navnet paa *e*, som han skriver *eyz*, d. e. **ews* (medens *y* i *tyz* er Vokaltegn)²⁾. Navnet svarer da, som først Munch (S. 15) har antaget, nøiagtig til det ags. Navn *eh* og betyder »Hest«. Saaledes har allerede Zacher (S. 4) forklaret Navneformen *eyz*.

Th. v. Grienberger (Beitr. XXI S. 205) betegner denne Zachers Forklaring uden tilstrækkelig Grund som »ganz falsch«. Selv forklarer han *eyz* som et gotisk Ord, der i Ulfilas Sprogform vilde hede **aihweis* og som skal betyde enten »Rytter« eller »Hingst«. Men denne Forklaring har for det første den Ulempe, at den forudsætter et Ord, som hverken kan paavises i Gotisk eller noget andet germansk Sprog, og for det andet taler mod Forklaringen den Omstændighed, at den fjærner det gotiske Runenavn fra det angelsaksiske. Men at dette ikke er nødvendigt, tror jeg i det foregaaende at have vist.

¹⁾ Af modsat Mening er Kirchhoff S. 62.

²⁾ Paa lignende Maade er, som det synes, i Navnet *ezec* i Salzburg-Hskr. *z* brugt i den Betydning, som Bogstaven har i gotiske Haandskrifter, men ellers i Betydning af tonløst *s* saaledes som i høityske Haandskrifter.

O. v. Friesen (S. 23) forklarer *eyz* i Salzburg-Hskr. som et Ord, der efter Ulfilas Retskrivning skulde hede *egeis og som har svaret til oldn. *ægir* »Hav«. Samme Forklaring havde allerede v. Grienberger alternativt nævnt, men dog selv afvist. Jeg kan ikke holde denne Forklaring for rigtig. Mod den taler 1) det, at den uden Nødvendighed fjærner det gotiske Bogstavnavn fuldstændig fra det ags. Runenavn. 2) det, at Runen **M e** heller ikke i Nordisk kan have havt et til oldn. *ægir* svarende Navn. 3) er følgende at mærke: I Salzburg-Hskr. er det gotiske Runenavn *jēr skrevet *gaar*. Og i samme Haandskrift er med gotiske Bogstaver skrevet *jah qeþun*. Derover er med latinske Bogstaver skrevet *ia chuedant ia ch^uatun*. Man har da efter min Mening ikke Ret til alene af det feilagtige *chuedant*, som Skriveren selv har rettet, at slutte, at han kunde gjengive i et Bogstavnavn det lange gotiske *e* ved *e*. Tværtimod synes man efter *gaar* og *ch^uatun* at maatte slutte, at et gotisk Bogstavnavn *egeis vilde i Salzburg-Hskr. sandsynlig være gjengivet ved et Navn, som begyndte med *a* eller med *aa*. 4) taler imod v. Friesens Forklaring (ligesom ogsaa imod v. Grienbergers) den Omstændighed, at *y* ellers ikke i Salzburg-Hskr.'s gotiske Ord findes som Betegnelse for det lange *i*, medens dette derimod i *iiz* er betegnet ved *ii*.

O. v. Friesens Opfatning af Bogstavnavnet *eyz* i Salzburg-Hskr. som got. *egeis, der ifølge ham skal være *e*-Runens oprindelige Navn, staar i Forbindelse med hans Opfatning af Rune 13 baade med Hensyn til Form, Lydværdi og Navn. Herom skal jeg i det følgende tale.

Det ags. Navn paa Runen for **ŋ** (Rune 22) skrives regelret *ing*, saaledes Stephens 5 og 8. Runens Lydværdi angives hos Stephens 5 som *ing*, hos Stephens 8 som *n et g*. Runenavnet opfattes i Runedigtet som Navnet paa den guddommelige Stammeheros af samme Navn. Verslinjerne om *ing* begynder med:

(Ing) was ærest   mid Éastdenum
gesewen secgum.

»Ing blev først seet af Menneskene blandt Øst-Danerne«.

I Salzburg-Hskr. forekommer *enguz* som Navn paa got. *x* (d. e. det græske *χ*, som kun forekommer i græske Fremmedord, især i Navnet *Xristus*). Dette *enguz* vilde i Ulfilas Skriftform hede *Iggws, og *u* synes her at være Betegnelse for *w*¹⁾.

I den gotiske Runeskrift var *Iggws, *enguz* Navn paa Runen **ŋ**, men i denne Betydning kunde Skriveren i Salzburg-Hskr. ikke bruge Navnet, da den gotiske Bibelskrift ikke havde et enkelt Bogstavtegn for *ng* eller **ŋ**. Derimod trængte Bogstaven *x* i den gotiske Bibelskrift til et Navn, og dertil er da Runenavnet *enguz*, som nu her ikke kunde have sin oprindelige Anvendelse og som man dog gjerne vilde beholde som Bogstavnavn, blevet overført, uagtet det betegnede en ganske anden Lyd end græsk *χ* og uagtet det Runetegnet, som havde baaret Navnet *enguz*, ikke i Form fuldstændig stemte overens med græsk *X*²⁾.

¹⁾ Munch S. 15 formodede derimod en gotisk Form *Iggus.

²⁾ Jfr. Kirchhoff S. 60 f., Wimmer S. 273 f.

Denne Kirchhoffs og Wimmers Forklaring synes mig dog ikke fuldt tilfredsstillende. Men jeg kan ikke give nogen sandsynligere Forklaring af Forbindelsen mellem Bogstaven *x* og Navnet *enguz* i Salzburg-Hskr.¹⁾

Runenavnet maa i den ældste germanske Runeskrift vistnok have været skrevet med Runerne for *ŋws. Runen *ŋ* betegnede da heri en Stavelse, som begyndte med Vokalen *i*. Den samme Lydværdi kan Runen have baade i nordisk og i ags. Runeskrift; se i det foregaaende S. 14, 32.

Navnet paa den Stammeheros, som hos Angelsakserne hed *Ing*, havde i historisk nordisk Sprog svag Form (bøiedes som en Stamme paa *-n*) *Yngvi*. Mandsnavnet *Ingi* forekommer efter min Mening allerede i Indskriften paa Brakteaten Nr. 17, som jeg i det følgende haaber at skulle kunne tolke i dens Helhed. Jeg læser der *ŋe* (første Rune betegnet ved << af fuld Høide). Efter Skrivemaaden paa denne Brakteat formoder jeg Navnet paa den nævnte Stammeheros paa et Beslag fra Vimose (Stephens I S. 301). Her er til høire skrevet *lw*, som vender mod venstre. Til venstre synes at maatte læses Runerne << *ŋ* vendte mod høire, og saaledes at Toppen af anden < berører Toppen af *ŋ*. Jeg formoder, at disse sidste Runer skal læses *ŋu* og forstaaes som *Ingu*, Vokativ af Stammeherosens Navn. Jfr. *Ingu*- i oldtyske Navne.

Lydværdien af den ags. Rune *⚥* (Rune 23) er hos Stephens 8 opført som *oe* og Runens Navn som *oedil*. Hos Stephens 5 er Runens Lydværdi opført som *oe* og Runens Navn som *epel*. Runens Navn er i Form identisk med det vestsaksiske Ord *épel* m., som betyder »Odel, Arvegods, Arveland, Hjemland«, og saaledes er Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt. I Haandskriftet af Waldere (Blad 1, Side 2, sidste Linje) er Ordet *épel* i Akkusativ udtrykt ved Tegnet for Runen *épel*.

Den oprindelige Lydværdi af Runen *⚥* er *o*. Denne Lydværdi er i Ags. bleven forandret, fordi Runens Navn fra *óþil (som Ordet heder i Oldsaks.) gik over til *æþil*, i Vestsaksisk til *épel*. Se i det foregaaende S. 32.

Som gotisk Bogstavnavn er i Salzburg-Hskr. efter (under) *uwinne* og foran (over) *enguz* opført *utal*. Dette vilde i Ulfilas Sprogform hede *ōþal n., nøiagtig svarende til oldn. *óðal* n. Dette *ōþal maa have været det gotiske Navn paa Runen *⚥ o*.

Da der efter min Opfatning i den gotiske Runeskrift kun var én Rune for Vokalen *e* og da denne Rune kunde betegne den korte *e*-Vokal, saa tør vi følgerigtig tro, at Runen for *o*, hvis Navn begyndte med langt *o*, ogsaa i den gotiske Runeskrift kunde betegne den korte *o*-Lyd, medens derimod Ulfila betegner denne ved *au*²⁾.

Runen *⚥* har i den længere nordiske Runerække som Navn sandsynlig havt det Ord, som i Oldnordisk hed *óðal*, i Ags. *épel*, i Gotisk *ōþal, altsaa *ōþala. Paa Brakteaten Nr. 56 Stephens formoder jeg enten *opl*- foran *au* som første Sammen-

¹⁾ Aldeles usandsynlig forekommer mig v. Grienbergers Tanke (Beitr. XXI S. 219), at Forfatteren af Alfabetet skulde have fundet en Begrebsforbindelse mellem *Xristus*, Guds Søn, og den guddommelige Helt *Ingwaz, Søn af *Mannus*, og at dette skulde have medvirket til, at han gav Bogstaven *x* Navnet *enguz*.

²⁾ Runen *⚥* forekommer kun en eneste Gang i en gotisk Indskrift, nemlig paa Ringen fra Pietroassa. Her betegner Runen, som jeg siden skal søge at vise, et langt *o*.

sætningsled eller, mindre sandsynlig, *oþla* som Akkusativ. Paa Grund af de overensstemmende Former i de gammelgermanske Sprog holder jeg dette for en forkortet Skrivemaade for **oþal(a)*, og ikke for en Sideform eller Analogidannelse (ved Indflydelse fra Dativ) uden Vokal foran *l*.

Navnet paa Runen for *d* (Rune 24) er i Ags. skrevet *dæg* Stephens 5, *daeg* Stephens 8, *deg* Stephens 9. Navnet *dæg* er i Form identisk med det Appellativ, som betyder »Dag«, og saaledes er Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt.

Til ags. *dæg* svarer i Ulfilas Sprogform Ordet *dags* »Dag«. I Salzburg-Hskr. er Navnet paa Bogstaven *d* skrevet *daaz*. Om denne Form se ovenfor S. 55. I *daaz* betegner *aa* langt *a*; *a* er blevet forlænget ved Udfald af *g*.

I den nordiske længere Række har Runen for *d* sandsynlig haft Navnet *dagaz. Denne Form vil lydret svare til oldn. *dagr*, ags. *dæg*, got. *dags*. Paa Einang-Stenen har jeg som Mandsnavn i Nominativ læst *dagaz*.